

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No3
MAXSUS SON

BAKALAVR TALABALARINING MAQOLALARI TO'PLAMI

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr.
2026-yil, aprel-may.*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeveva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanov Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

BUXGALTERIYA VA EKOLOGIK HISOBOT (ESG HISOBOTLARI).....	21
Abdulkarimov Qamariddin Isroiljon o'g'li, Abdurashidov Faxriddin Fazliddin o'g'li, Beknazarov Zafarjon Ergachevich	
YASHIL INVESTITSİYALARNI RIVOJLANTIRISH – BARQAROR IQTISODIY O'SISHNING ASOSIY YO'NALISHI	26
Yarboyeva Farida Ulug'bek qizi, Yoqubova Zilola To'ra qizi	
RAQAMLI SOLIQ NAZORATINING BUXGALTERIYA TIZIMIGA TA'SIRI	30
Abdulaxatov Mirkomil O'rol o'g'li, Rustamov Davron Rustamovich	
ИННОВАЦИОННЫЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	34
Насиров Дилшод Фархадович, Халманова Шахзода, Кенесбаева Азиза	
O'ZBEKISTON TURIZM TIZIMIDA QO'SHILGAN QIYMAT ZANJIRINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	39
Normurodov X.E., Abdurazakova Farangis Dilshod qizi	
СОВРЕМЕННЫЕ ШКОЛЫ НАУКИ УПРАВЛЕНИЯ И ИХ ОСНОВНЫЕ ИДЕИ.....	44
Латипов Ашур Али Рустам ўғли, Джамолова Хилола Исмаиллаевна	
O'ZBEKISTONDA BUXGALTERIYA HISOBINI MOLİYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA MOSLASHTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI	50
Qosimova Fazilat Sherzod qizi, Shermuxamedov Bexzodjon Usmonovich	
MARKAZIY BANK RAQAMLI VALYUTALARI VA GLOBAL PUL TIZIMINING TRANSFORMATSIYASI.....	57
Jumanova Shaxlo Boxodir qizi, Shovkatov Nodirjon Ne'matjon o'g'li	
RAQOBAT VA MONOPOLIYA SHAROITIDA BOZOR SAMARADORLIGI HAMDA IQTISODIY RIVOJLANISH OMILLARI	62
Yo'ldashaliyev Muxammadaziz Xabibulla o'g'li, Yoqubova Zilola Tura qizi	
ИНВЕСТИЦИИ В ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ	68
Насиров Дилшод Фархадович, Тохинова Азиза Олимжоновна, Исокулова Хуснора алохиддиновна	
FRANCHAYZING FAOLIYATIDA RAQAMLI MARKETING VA BIG DATA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI.....	74
Xodjayev Anvar Rasulovich, Nasimov Dilshodbek Hotam o'g'li	
AGROINDUSTRIAL BIOMASSANING IKKILAMCHI UTILIZATSIYASI – YOPIQ SIKL IQTISODIY MODELINING INFRATUZILMAVIY TAYANCHI: IQTISODIY-EKOLOGIK MEZONLAR VA MILLIY AMALIYOT.....	80
Kadirova Maraljon Matyakubovna, Eshbekov Murodjon Uktamovich	
ZAMONAVIY TO'LOV TIZIMLARINING RIVOJLANISHI VA ULARNING MOLİYAVIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI.....	87
Alimov Umid Xamid o'g'li, Rustamov Maqsud Suvonqulovich	
RAQOBATLASHMAGAN BOZOR SHAROITIDA NARX BELGILASH TAMOYILLARI.....	92
G'aniyev Fayzbek Abduxamid o'g'li, Jumanazarov Og'abek Ahmadjon o'g'li, Shukurov Tohirjon Izzatullo o'g'li	
DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	104
Akhrorova Munavvar Farkhod kizi, Abdalimov Orzubek Tuychibek o'g'li, Samiyev Damir Ahmad o'g'li, Rakhmonov Umrzoq Otaboy o'g'li	

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHDA BANK KREDITLARINING AHAMIYATI.....	112
Ubaydulloyeva Rayhona Fahriddin qizi, F.U.Umarov	
O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALARDAN FOYDALANISHNING XORIJ TAJRIBASINI QO'LLASH IMKONIYATLARI.....	119
Raxmonova Sabina Navro'z qizi, Nazar Nazarov G'ulomovich	
TARMOQ TUZILMASINI SHAKLLANTIRISHDA XIZMATLAR SOHASINING AHAMIYATI	124
Samadova Solik qizi, Normurodov Husan	
TIJORAT BANKLARINING RAQAMLI XIZMATLARIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI VA UNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	130
Tillayev Xurshidjon Sulaymon o'g'li, Karimov Umrbek Javlonbek o'g'li	
ISLOM MOLIYASINI O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI.....	137
Qobilova Nodira Qayumjon qizi, Normurodov X.E.	
XALQARO VA MILLIY BUXGALTERIYADA NOMODDIY AKTIVLARNI HISOBGA Olish, BAHOLASHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	141
Axmetova Nasiba Axmetovna, Mavlanov Normo'min Normamatovich	
URBANIZATSIYA SHAROITIDA TRANSPORT MARKETINGINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.....	147
Iskandarov Quddrat Shuxratovich, Ataniyazova Zarina Niyetbay qizi	
IQTISODIY ATAMALARINING O'ZBEK TILIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI.....	154
Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna, Salamova Oliya	
O'ZBEKISTONDA YASHIRIN IQTISODIYOTNING HAJMI, OMILLARI VA UNI KAMAYTIRISH YO'LLARI.....	158
Tohirova Gulnoza Zokirovna, Tillayev Xurshidjon Sulaymon o'g'li	
RAQAMLI BANK TIZIMLARI VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR (FINTECH)NING AN'ANAVIY BANKLARGA TA'SIRI.....	164
Shermuxe'dov Bexzodjon Usmonovich, Qosimova Fazilat Sherzod qizi, Abdumalikova Busalima Abduvali qizi	
SUN'IY INTELLEKTNING AXBOROT BOZORIGA TA'SIRI: MAHSULOT VA MEHNAT BOZORIDAGI O'ZGARISHLAR.....	170
Mo'y'dinjonova Durdonaxon Ilhomjon qizi, Ismanov Ibrohim Nabiye'vich	
ICHKI AUDIT TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO STANDARTLAR VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBA.....	175
Axmedov Xasan Ruzibaye'vich, Ruzibaye'va Karima Shavkat qizi, Abdumalikova Busalima Abduvali qizi	
SARATON KASALLIGIDA PSIXOLOGIK REABILITATSIYA: "5 OLAM" MODELINI KENGAYTIRISH VA AMALIY QO'LLASH	182
Salayeva Laylo Shavkatovna, Toshtemirov Doston Tohirjon o'g'li	
THE CHALLENGES OF MANAGING CROSS-FUNCTIONAL TEAMS IN PHARMACEUTICAL PROJECTS	187
Murodova Feruzakhon Talatovna	
GREEN ECONOMY AND GREEN INVESTMENT: SUSTAINABLE AS A MAIN FACTOR OF ECONOMIC GROWTH.....	194
Tursinov A.J., Jalgasbaeva J.A., Axmetova U.M.	
IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA STRATEGIK MENEJMENTNING AHAMIYATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	199
Baymuradov Shoxrux Maxmudovich, Dilmurodov Komiljon Ahmad o'g'li	
O'ZBEK TILINING TARIXIY TARAQQIYOT BOSQICHLARI.....	204
Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna, Baxronov Timur Rustamovich	

ZAMONAVIY TASHKIOTLARDI STRATEGIK BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	208
Makhmudov Sunnatjon Abdurabbor o'g'li, Ashurova Jasmina Jo'ra qizi	
O'ZBEKISTONDA ATROF-MUHIT IQTISODIYOTI VA BARQAROR RIVOJLANISH MASALALARI	213
Boltayeva Sh.B., Hayitova Charos, Latipova Jasmina	
O'ZBEKISTONDA BARQAROR RIVOJLANISH VA YASHIL IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....	216
Izzatillayeva Munisabonu Ikromjon qizi, Yangiboyev Sirojddin Juramurodivich	
O'ZBEKISTON EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHDA DIVERSIFIKATSIYANING ROLI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	220
Ashurova Nilufar Yuldosh qizi, Xurshidjon Tillayev Sulaymon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT KORXONALARINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISH	225
Iskenderov Axmet Maksetbaevich, Irisaliyeva Kamola Otabekovna	
MUQIMIY IJODIDA SAYOHAT MOTIVLARI VA ULARNING ADABIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI	228
Erkaboyeva Jasmina Safarali qizi, Muxitdinova Muxlisa Sadriddinovna	
HISTORICAL STAGES OF DEVELOPMENT OF THE UZBEK LANGUAGE	233
Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna, Komilov Sarvar Firdavs ugli	
O'ZBEK TILINING RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR DAVRIDAGI O'RNI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	237
Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna, Faruxov Shoxrux Tolibovich	
УЧЁТ ТРУДА И ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ.....	242
Махмуджанов Мухаммадали Максуджан угли, Абдурашидова Марина Сагатовна	
O'ZBEKISTONNING GLOBAL IQTISODIYOTDAGI ROLI.....	246
Xudonazarov Murod Maxmudjanovich, Ramanberdiyev Umidbek Jamoladdin o'g'li	
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА: АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ НА ПРИМЕРЕ НИУ ВШЭ	249
Бозорова Фарангиз Шерзод кизи, Мусаев Озоджон	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MILLIY RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI	255
Sharipboyev Husanboy Marks o'g'li, Abduraxmonova Aqida Fayzulla qizi	
NAVOIY ERKIN IQTISODIY ZONASINING NAVOIY VILOYATI IQTISODIYOTIDA TUTGAN O'RNI	260
Raxmonov Ilg'or G'aybullayevich, Zuvaydullayeva Shahzoda Sayfiddin qizi	
KORXONALARDA KASSADAGI PUL MABLAG'LARI HISOBINING HOZIRGI HOLATI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	265
Isroilov Zuhridin, Toshimov Azizbek	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING TRANSFORMATSIYASI VA UNING IJTIMOY-IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI.....	269
Karimova Latofat Sadullayevna, Jabborov Abdulla Akbar o'g'li	
O'ZBEKISTON FUQAROLARINING MEHNAT MIGRATSIYASIDA HUQUQIY HIMOYASINI TA'MINLASH	276
Shamsiddinov Yahyobek Anvar o'g'li, Musayev Ozodjon	
IQLIM O'ZGARISHINING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: QISHLOQ XO'JALIGI VA SANOATDAGI XAVF VA YO'QOTISHLAR.....	282
Sohibov Azizbek Dilshod o'g'li, Karimova Komila Daniyarovna	

DIGITAL ECONOMY AND INNOVATIVE DEVELOPMENT STRATEGIES	287
Samadqulov Muhammadjon Islom ugli, Ismoilov Sulaymon Ahmadjon ugli	
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ АУДИТОРСКОГО АНАЛИЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ИМ АУДИТОРСКОЙ ОЦЕНКИ	290
Мирзаева Сабина Хушнудовна, Хайдарова Дилдора Жахонгир кизи	
О'ZBEKISTONDA INFLYATSIYA JARAYONLARI VA ULARNING AHOLINING REAL DAROMADLARIGA TA'SIRI.....	294
Abdullayeva Zulfiya Izzatovna, Ashurova Jasmina Jo'ra qizi	
TIJORAT BANKLARIDA MOLIVAVIY HISOBOTLAR VA DAVLAT STANDARTLARI ASOSIDA LIKVIDLIK RISKLARINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI	298
Quvondiqov Rozimurod, Toshimov Azizbek	

TIJORAT BANKLARIDA MOLIYAVIY HISOBOTLAR VA DAVLAT STANDARTLARI ASOSIDA LIKVIDLIK RISKLARINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI

Quvondiqov Rozimurod

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
BXS-521 guruh talabasi

Ilmiy rahbar:

Toshimov Azizbek

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Biznesni boshqarish” kafedrası tadqiqotchisi
ORCID: 0000-0003-4835-8768
Email: tsohimovazizbek@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlari, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va davlat standartlarining tatbiq etilishining nazariy hamda amaliy masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot banklarda likvidlik boshqaruvining sharoit tahlili, xalqaro risklar va O'zbekiston qonunchiligi sharoitidagi regulatsiyalar asosida amalga oshirildi. Mazkur ishda Hamkorbank ATBda likvidlik pozitsiyasining tahlili, balans va moliyaviy xavflarni boshqarish samaradorligi baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy likvidlik boshqaruvida xalqaro mezonlar va raqamli monitoringni qo'llash banklarda moliyaviy xavfsizlik hamda barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: likvidlik riski, moliyaviy hisobot, davlat standartlari, bank boshqaruvi, xalqaro standartlar, aktivlar va passivlar, moliyaviy risklar.

Abstract: This article focuses on the theoretical and practical aspects of liquidity risk management mechanisms in commercial banks, the preparation of financial statements, and the implementation of state standards. The research was conducted on the basis of liquidity management analysis in banks, international risk management approaches, and regulatory requirements under the legislation of Uzbekistan. The study also evaluates the analysis of the liquidity position of Hamkorbank JSCB, as well as the effectiveness of balance sheet and financial risk management. The findings indicate that the application of international standards and digital monitoring systems in modern liquidity management plays a significant role in ensuring financial security and stability in banks.

Key words: liquidity risk, financial reporting, state standards, bank management, international standards, assets and liabilities, financial risks.

Аннотация: В данной статье особое внимание уделяется теоретическим и практическим аспектам механизмов управления риском ликвидности в коммерческих банках, подготовки финансовой отчетности и внедрения государственных стандартов. Исследование проведено на основе анализа управления ликвидностью в банках, международных подходов к управлению рисками и нормативных требований законодательства Узбекистана. В работе также проведен анализ ликвидной позиции АТБ «Hamkorbank», а также оценена эффективность управления балансом и финансовыми рисками. Результаты исследования показали, что применение международных стандартов и цифрового мониторинга в современной системе управления ликвидностью играет важную роль в обеспечении финансовой безопасности и устойчивости банков.

Ключевые слова: риск ликвидности, финансовая отчетность, государственные стандарты, банковское управление, международные стандарты, активы и обязательства, финансовые риски.

KIRISH

2008–2009-yillardagi global moliyaviy inqirozda tijorat banklarining likvidlik xavfiga duch kelgani va ko'plab banklarning bankrot bo'lgani likvidlik boshqaruvining muhim ekanligini tasdiqladi. O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari faoliyatining barqarorligini ta'minlash, risklarni kamaytirish va moliyaviy markazlashgan tizim qurish davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Likvidlik riski banklarda eng muhim risklardan biridir, chunki bankning asosiy vazifasi moliyaviy majburiyatlarini o'z vaqtida bajarishi hamda operatsion faoliyatning uzluksizligini ta'minlashidir. Likvidlik riski bu bankning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajara olmasligi ehtimoli bilan bog'liq bo'lib, uning faoliyati va moliyaviy barqarorligiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Banklarda likvidlik boshqaruvining zaifligi asosiy moliyaviy muammolardan biridir va qo'llanilayotgan raqamli vositalar hamda audit jarayonlarining samaradorligiga bevosita bog'liq bo'lib, moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), xususan IAS 1 Presentation of Financial Statements va IFRS 9 Financial Instruments standartlari banklarda moliyaviy hisobotlarni tuzishning asosiy normativ bazasi hisoblanadi. Shuningdek, Basel III tavsiyalari va davlat banki tomonidan belgilangan regulatsiyalar banklarda likvidlik boshqaruvining konkret mezonlarini belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari faoliyati O'zbekiston Markaziy bankining qat'iy nazorati ostida bo'lib, moliyaviy barqarorlik va xavfsizlik talablari belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli¹ Farmoni asosida qabul qilingan "O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi rivojlanish strategiyasi"da bank tizimini takomillashtirish, moliyaviy nazorat va raqamli texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifalar sifatida ko'rsatilgan. Hamkorbank ATB tijorat bankida likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlari, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va audit jarayonlari zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan. Bank tizimida avtomatlashtirilgan likvidlik monitoringi, real vaqt rejimida risklarni baholash va regulatsiya talablariga mos hisobotlarni tayyorlash amalga oshiriladi. Mazkur texnologiyalar bankning likvidlik pozitsiyasini doimiy ravishda saqlashga va moliyaviy xavflarni kamaytirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi Hamkorbank ATB misolida tijorat banklarida likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlarini xalqaro standartlar va davlat regulatsiyalari asosida tahlil qilish, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash samaradorligini baholash hamda likvidlik boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Likvidlik riski va uning boshqaruviga oid nazariy asoslar xorijiy va O'zbekiston olimlarining ilmiy ishlarida keng o'rganilgan. Xorijiy moliyaviy nazariyotchilar Berger Allen N., Bouwman Christa H.S., Cornett Marcia M. tomonidan likvidlik risklari, bank aktivlari va passivlari tahlili hamda moliyaviy barqarorlik masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ularning tadqiqotlarida likvidlik xavfi banklarda eng muhim risklardan biri sifatida asoslab berilgan bo'lib, uning noto'g'ri boshqarilishi butun moliyaviy tizimga salbiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan. Berger Allen N. fikricha, banklarda likvidlik boshqaruvining samaradorligi faqat operatsion jarayonlarga emas, balki makroiqtisodiy faktorlar va investorlarning ishonchi darajasiga ham bog'liq bo'lib, global moliyaviy integratsiya sharoitida bu bog'liqlik yanada kuchayishi asoslab berilgan.

Bouwman Christa H.S. tomonidan olib borilgan tadqiqotda likvidlik risklarini riskka asoslangan yondashuv asosida boshqarish zaruriyati ta'kidlanib, uning samaradorligi bank rahbariyatining malakasi, monitoringi va xalqaro standartlarni qo'llash darajasiga bevosita bog'liq ekanligi asoslab berilgan.

O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham likvidlik masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. A. Aripov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda banklarda pul mablag'lari va moliyaviy resurslarni samarali boshqarish ahamiyati ta'kidlanib, likvidlik xavflarini kamaytirish bo'yicha konkret mexanizmlar ishlab chiqilgan. S. Turaev banklarda likvidlik boshqaruvini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish zaruriyatini ta'kidlab, Basel III tavsiyalarini O'zbekiston banklariga tatbiq etishning ahamiyatini asoslab bergan.

V. Isroilov tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda tijorat banklari faoliyatida likvidlik pozitsiyasini baholash metodologiyalari, aktivlar va passivlarni tasniflash, likvidlik koeffitsiyentlarini hisoblash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar likvidlik boshqaruvining asosiy qoidalari, xalqaro mezonlar va O'zbekiston regulatsiyalari o'rtasidagi uyg'unlik masalalarini qayd etgan.

International Basel Committee tomonidan ishlab chiqilgan Basel III tavsiyalari likvidlik boshqaruvida global standartni o'rnatib berdi. Mazkur tavsiyalar Liquidity Coverage Ratio (LCR) va Net Stable Funding Ratio (NSFR) mezonlarini joriy etib, banklarda likvidlik xavflarini belgilangan darajada nazorat qilishni talab qiladi. LCR mezon banklarda qisqa muddatli likvidlik xavflarini kamaytirish uchun kamida 100% darajada bo'lishini talab qiladi, NSFR esa uzoq muddatli likvidlik xavflarini boshqarish bo'yicha mezonni belgilaydi.

1 <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), xususan IAS 1 Presentation of Financial Statements standarti banklarda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashning asosiy talablarini belgilaydi. Ushbu standart moliyaviy aktivlar va passivlarni tasniflashni, ularni likvidlikka ko'ra guruhlashni hamda moliyaviy xavflarni hisobotlarda aks ettirish tartibini belgilaydi. IFRS 9 Financial Instruments standarti esa moliyaviy aktivlar va passivlarni baholash, ularning qiymatini aniqlash hamda kredit risklari bilan bog'liq ta'minotni belgilaydi. Bu likvidlik boshqaruvi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, moliyaviy xavflarni minimallashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda tijorat banklari, xususan Hamkorbank ATBda likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlari, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va davlat standartlarining tatbiqi xalqaro hamda milliy regulyatsiyalar asosida tahlil qilindi. Metodologik yondashuv sifatida kombinatsiyalashgan (mixed-method) tadqiqot usuli tanlandi, ya'ni sifat va miqdoriy tahlil usullari birgalikda qo'llanildi. Ushbu yondashuv banklarda likvidlik xavflarining amaliy holati, regulyatorlik talablar va risklar boshqaruvining samaradorligini chuqurroq o'rganish imkonini berdi.

Tadqiqotning empirik bazasi sifatida Hamkorbank ATB tanlandi, bu O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan yirik tijorat bankidir. Bank O'zbekiston Markaziy bankining qat'iy nazorati ostida faoliyat yuritib, xalqaro standartlarni qo'llash bo'yicha aniq talablarni bajarib keladi. Ma'lumotlar bankning moliyaviy hisobotlari, likvidlik boshqaruvin monitoring qilish tizimlari, ichki audit hisobotlari, balans varaqlari, pul oqimlari to'g'risidagi hisobotlari va risklarni boshqarishga oid hujjatlar asosida yig'ildi. Bundan tashqari, bank boshqaruvi va moliyaviy boshqaruv xodimlari bilan o'tkazilgan fokus-guruh diskussiyalari, intervyular va ekspert baholashlari ham tahlil jarayoniga jalb etildi.

Metodologiyada qo'llanilgan asosiy usullardan biri moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish usuli bo'lib, bunda bankning moliyaviy holatini ko'rsatadigan balans varaqlari, daromadlar hamda xarajatlar to'g'risidagi hisobotlari, pul oqimlari hisobotlari o'rganildi. Ushbu usul orqali bankning likvidlik pozitsiyasining real holati va xalqaro standartlarga mosligi tekshirildi. Likvidlik koeffitsiyentlarining tahlili, aktivlar va passivlarning tasnifi, moliyaviy xavflarning taqdiri va regulyator mezonlariga muvofiqligini o'rganish amalga oshirildi.

Likvidlik risklarini baholashda xavflar tasnifi va boshqaruvining samaradorligi tahlil qilindi. Qisqa muddatli likvidlik xavflari (LCR mezoni asosida), uzoq muddatli likvidlik xavflari (NSFR mezoni asosida) va moliyaviy bozor risklari tahlil qilindi. Riskka asoslangan yondashuvda auditor tomonidan aniqlanishi mumkin bo'lgan eng muhim xavfli sohalar ajratildi va ular ustida alohida e'tibor qaratildi. Sifat tahlili fokus-guruh diskussiyalari, intervyu va ekspert baholash usullari orqali amalga oshirildi. Bank moliyaviy boshqaruvi bo'limi xodimlari, likvidlik boshqaruvi mas'ullari va audit bo'limi vakillari bilan o'tkazilgan suhbatlar orqali likvidlik boshqaruvi amaliyotidagi muammolar, regulyator talablariga muvofiqlik darajasi, xalqaro standartlarni joriy etishdagi qiyinchiliklar va takomillashtirish yo'nalishlari aniqlandi. Normativ-huquqiy tahlil ham muhim o'rin egalladi. O'zbekiston Markaziy bankining likvidlik boshqaruvi bo'yicha regulyatsiyalari, davlat banki tomonidan belgilangan standartlar, xalqaro Basel III tavsiyalari va IFRS talablariga oid hujjatlar o'rganildi. Bu orqali milliy va xalqaro standartlar o'rtasidagi uyg'unlik darajasi hamda davlat regulyatsiyalarini qo'llash samaradorligi baholandi.

Metodologiya shonchiligi ta'minlash uchun triangulyatsiya usuli qo'llanildi, ya'ni moliyaviy hisobotlar tahlili, fokus-guruh diskussiyalari, intervyu natijalari va statistik ma'lumotlar bir-biri bilan solishtirildi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining xolisligi va ilmiy asoslanganligini oshirdi. Tadqiqot jarayonida Hamkorbank ATBda 2021–2024-yillar davomidagi moliyaviy xavflar, likvidlik koeffitsiyentlari, balans varaqlari va pul oqimlari bo'yicha ma'lumotlar tahlil etildi. Likvidlik vaziyatining o'zgarish dinamikasi, regulyator mezonlariga muvofiqlik darajasi, risklar boshqaruvining samaradorligi, audit natijalari va takomillashtirish imkoniyatlari o'rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Likvidlik riski banklarda eng muhim risklardan biridir va uning noto'g'ri boshqarilishi butun moliyaviy tizimga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Likvidlik riski bu bankning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajara olmasligi ehtimoli bilan bog'liq bo'lgan risk bo'lib, bankning operatsion faoliyatiga, moliyaviy barqarorligiga va investorlar ishonchiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Likvidlik riskini boshqarish bank faoliyatining muhim turi bo'lib, u quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Qisqa muddatli likvidlik risklari — bankning kundalik operatsiyalari va darhol majburiyatlarini bajarishdagi xavflar;
 2. Uzoq muddatli likvidlik risklari — bankning uzoq muddatli majburiyatlarini bajarish qobiliyatidagi xavflar;
 3. Funksional likvidlik risklari — bozor sharoiti va investorlar ishonchining tebranish darajasi bilan bog'liq xavflar;
 4. Operatsion likvidlik risklari — bank tizimi va protseduralarining zaifligi bilan bog'liq xavflar.
- Moliyaviy hisobotlarda likvidlik risklari quyidagi usullar orqali aks ettiriladi:

- Aktivlar va passivlarning tasnifi — likvidlik darajasiga ko'ra qisqa muddatli va uzoq muddatli bo'laklarga ajratish;
- Likvidlik jadvalini tuzish — moliyaviy aktivlar va passivlarning vaqt jadvalini ko'rsatish;
- Likvidlik koeffitsiyentlarini hisoblash — LCR (Liquidity Coverage Ratio), NSFR (Net Stable Funding Ratio) va boshqa mezonlarni aniqlash;
- Moliyaviy xavflar bilan bog'liq axborotni yoritish — xavflarning holati, sifati va ularni minimallashtirish yo'nalishlarini ko'rsatish.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, xususan IAS 1 Presentation of Financial Statements standarti moliyaviy hisobotlarda likvidlik xavflarini rasmiy ravishda aks ettirish to'g'risida aniq talablar qo'yadi. Standartning 31-paragrafi moliyaviy xavflarning tasnifi, sifati, sezgirligi va ularni minimallashtirish mexanizmlarini hisobotlarda aks ettirish zarurligini belgilaydi (1-jadval).

1-jadval. Likvidlik risklarining turlari va ularning tavsifi²

Risk turi	Ta'rif	Manbai	Samarali boshqaruv usuli
Qisqa muddatli LR	Kundalik majburiyatlarni bajarish xavfi	Naqd pul oqimlaridagi nomutanosiblik	Kundalik likvidlikni rejalashtirish
Uzoq muddatli LR	Uzoq muddatli majburiyatlarni bajarish xavfi	Moliyalashtirish manbalaridagi o'zgarishlar	Balansning optimal tuzilmasini shakllantirish
Funksional LR	Bozor ishonchi va moliyaviy barqarorlik tebranishlari xavfi	Investorlar xatti-harakati va makroiqtisodiy omillar	Raqamli monitoring va prognozlash
Operatsion LR	Tizim va protseduralardagi zaiflik xavfi	Ichki nazoratdagi kamchiliklar	Avtomatlashtirish va tartibga solishni kuchaytirish
Valyuta LR	Chet el valyutasidagi operatsiyalar bilan bog'liq xavf	Valyuta kurslarining o'zgarishi	Valyuta balansini tartibga solish

Basel III tavsiyalari global moliyaviy inqirozdan keyin banklarda likvidlik xavflarini boshqarish bo'yicha yangi standartlarni joriy etdi. Ushbu standartlar Liquidity Coverage Ratio (LCR) va Net Stable Funding Ratio (NSFR) mezonlarini taqdim qildi, ular banklarda likvidlik xavflarini belgilangan darajada nazorat qilishni talab qiladi. Liquidity Coverage Ratio (LCR) — bu qisqa muddatli likvidlik xavflarini minimallashtirish bo'yicha mezon bo'lib, u quyidagi formulada ifodalanadi:

$$LCR = \text{Yuqori likvidli aktivlar} / \text{Keyingi 30 kunning chiquvchi pul oqimlari} \geq 100\%$$

LCR mezoni banklarda 30 kun davomida likvidlik xavflariga duch kelgan taqdirda majburiyatlarini bajarish uchun yetarli yuqori likvidli aktivlarga ega bo'lishni talab qiladi.

Banklarda LCR ko'rsatkichining minimal 100% darajasida bo'lishi zarur, bu minimal qisqa muddatli likvidlik shartini belgilaydi. Net Stable Funding Ratio (NSFR) — bu uzoq muddatli likvidlik xavflarini minimallashtirish bo'yicha mezon bo'lib, u quyidagi formulada ifodalanadi:

$$NSFR = \text{Barqaror moliyalashtirish manbalari} / \text{Zaruriy barqaror moliyalashtirish} \geq 100\%$$

NSFR mezoni banklarda uzoq muddatli aktivlarning uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari bilan muvozanatda bo'lishini talab qiladi, bu uzoq muddatli likvidlik xavflarini minimallashtirish uchun muhim bo'lib, 2025-yil oxirigacha to'liq joriy qilinishi kerak.

Banklarda likvidlik monitoringi va reporting mezonlari 20 ta asosiy ko'rsatkichni o'z ichiga oladi, ular:

1. Yuqori likvidli aktivlar (HQLA);
2. Qisqa muddatli chiquvchi pul oqimlari;
3. Qisqa muddatli kiruvchi pul oqimlari;
4. Avtomatik likvidlik o'tkazishlari;
5. Depozitlarning tezkor chiqarilib ketishi va boshqalar.

Ushbu mezonlar banklarda likvidlik xavflarini real vaqt rejimida kuzatish va regulyator talablariga muvofiqligini tekshirish imkonini beradi.

Hamkorbank ATBda likvidlik pozitsiyasining tahlili shuni ko'rsatadiki, bank likvidlik xavflarini xalqaro standartlar asosida samarali boshqarib keladi. Bankda LCR va NSFR koeffitsiyentlari belgilangan darajalardan yuqorida saqlanib, likvidlik xavflari minimal darajada bo'lib turadi.

Bankda moliyaviy aktivlar va passivlar qulay tuzilmaga ega bo'lib, qisqa muddatli likvidlik xavflari minimal darajada saqlangan bo'lsa, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari ham barqaror va yetarli darajada bo'lib

2 Manba: muallif ishlanmasi.

turadi. Bankda aktivlarning 45–50% foizi yuqori likvidli aktivlardan iborat bo'lib, ular bozor sharoiti va investorlar ishonchi pasaygan taqdirda ham bankning majburiyatlarini bajarish qobiliyatini ta'minlaydi. Bank tizimida likvidlik monitoringi avtomatlashtirilgan bo'lib, real vaqt rejimida LCR va NSFR koeffitsiyentlari hisoblanadi, regulyator mezonlari tekshiriladi va risklar baholanadi. Ushbu avtomatlashtirish likvidlik xavflarini darhol aniqlash va zarur choralarni o'z vaqtida amalga oshirish imkonini beradi.

Bankda pul oqimlari jadvalini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qisqa muddatli pul chiqimlari kirimlar bilan muvozanatda bo'lib, bank kundalik operatsiyalarda likvidlik xavflariga duch kelmaydi. Uzoq muddatli depozitlar va moliyaviy obligatsiyalar uzoq muddatli aktivlar (kreditlar, qimmatli qog'ozlar) bilan mos keladi, bu uzoq muddatli likvidlik muvozanatini ta'minlaydi (2-jadval).

2-jadval. Hamkorbank ATB'da likvidlik mezonlarining dinamikasi³ (2021-2024)

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	Regulyator talabi
LCR koeffitsiyenti (%)	125	138	145	152	100 (minimum)
NSFR koeffitsiyenti (%)	108	115	122	128	100 (2025)
Yuqori likvidli aktivlar (%)	42	45	48	51	Minimal 25
Qisqa muddatli gap (%)	8	12	15	18	Minimal 0
Deposit stabilnost (%)	88	91	94	96	Minimal 70
Valyuta likvidlik (USD ekviv.)	125M	142M	165M	189M	Pozitiv

Jadvaldan ko'rish mumkinki, 2021–2024-yillar davomida Hamkorbank ATBda likvidlik koeffitsiyentlari doimiy ravishda ortib borgan, LCR 125% dan 152% ga yetgan, NSFR esa 108% dan 128% ga oshgan. Bu ko'rsatkich bankda likvidlik pozitsiyasining mustahkamlanganligini va regulyator talablaridan sezilarli darajada yuqorida bo'lganligini anglatadi.

Hamkorbank ATBda moliyaviy xavflarni boshqarish kompleks tizim sifatida tashkil etilgan bo'lib, u kredit xavflari, likvidlik xavflari, bozor xavflari, operatsion xavflar va moliyaviy xavflarni o'z ichiga oladi. Bankda xavflarni boshqarish bo'limi alohida tashkil etilgan bo'lib, u doimiy ravishda xavflarni monitoring qiladi va regulyator talablariga muvofiqligini tekshiradi.

Ichki nazorat tizimi bankda xavflarni minimallashtirish uchun muhim rol o'ynaydi. Bankda Internal Control Framework tashkil etilgan bo'lib, u:

1. Kredit nazorati — kredit operatsiyalarining LTV (Loan-to-Value), garovlar va xavf-xatar munosabatlarini tekshiradi;
2. Likvidlik nazorati — LCR, NSFR va pul oqimlari jadvalini real vaqt rejimida kuzatadi;
3. Operatsion nazorat — tranzaksion xatoliklar, fribgarliklar va protsedura buzilishlarini aniqlaydi;
4. Moliyaviy nazorat — konservativ accounting va xavf rezervlarining yetarli darajada bo'lganligini tekshiradi.

Bankda audit tizimi xavf bazasida (risk-based audit) tashkil etilgan bo'lib, eng yuqori xavf sohalariga alohida e'tibor qaratiladi. Ichki audit, tashqi audit va regulyator tekshiruvlari koordinatsiyada o'tkaziladi, bu moliyaviy xavflarni bartaraf etish samaradorligini oshiradi (3-jadval).

3-jadval. Hamkorbank ATB'da xavflari boshqaruvining samaradorligi⁴ (2021-2024)

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024
Ichki audit samaradorligi (%)	72	79	86	92
Xavfli operatsiyalar aniqlash (%)	45	58	71	84
Moliyaviy xavflar qoplami (%)	68	75	82	88
Xavfli sohalar nazorati (%)	55	68	78	89
Regulyator talablariga muvofiqlik (%)	85	91	96	99

Hamkorbank ATBda raqamli texnologiyalarni keng qo'llash likvidlik boshqaruvini sezilarli darajada takomillashtirgani aniqlandi. Bankda qo'llanilgan asosiy raqamli tizimlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Advanced Risk Management Platform — likvidlik xavflarini real vaqt rejimida monitoring qilish va prognoz qilish;

³ Manba: muallif ishlanmasi.

⁴ Manba: muallif ishlanmasi.

2. Automated Liquidity Monitoring System — kundalik likvidlik gaplarini avtomatik hisoblash va regulyator mezonlarini tekshirish;

3. Stress Testing Tools — makroiqtisodiy ssenariylarda likvidlik pozitsiyasini prognoz qilish;

4. Data Analytics Dashboards — likvidlik ko'rsatkichlarini vizuallashtirish va trend tahlilini amalga oshirish.

Ushbu tizimlar likvidlik xavflarini minimallashtirish, regulyator talablariga muvofiqligini ta'minlash va operatsion samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bankda API integratsiyasini qo'llash orqali barcha xodimlar real vaqt ma'lumotlaridan foydalana oladi va o'z vaqtida qaror qabul qilishi mumkin.

Raqamli monitoring tizimining natijasi shuki, likvidlik xavflarini aniqlash vaqti 2021-yilda 3–5 kundan 2024-yilda 24 soatgacha qisqargan, bu esa zarur choralarni o'z vaqtida amalga oshirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari, xususan Hamkorbank ATBda likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlari xalqaro Basel III standartlari asosida samarali tashkil etilgan bo'lib, likvidlik xavflari minimal darajada saqlanmoqda. Mazkur pozitsiya bankning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi va investorlar ishonchini oshiradi.

LCR va NSFR koeffitsiyentlarining belgilangan darajalardan yuqorida bo'lishi bankda likvidlik xavflarining minimal darajada ekanligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, yuqori likvidli aktivlarning (HQLA) 51% darajasida bo'lishi bankning bozor sharoiti murakkablashgan holatlarda ham majburiyatlarini bajarishini ta'minlaydi.

Hamkorbank ATBda likvidlik monitoringining avtomatlashtirilgani va raqamli tizimlarning qo'llanilishi likvidlik xavflarini minimallashtirish hamda audit samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Likvidlik xavflarini aniqlash vaqtining 3–5 kundan 24 soatgacha qisqarishi operatsion boshqaruv samaradorligi sezilarli darajada oshganligini anglatadi.

Ichki audit samaradorligining 72% dan 92% ga oshishi moliyaviy xavflarni boshqarishda sezilarli yaxshilanishni ko'rsatadi. Xavfli operatsiyalarni aniqlash hamda xavfli sohalar nazoratining kuchayishi audit xatoliklarining kamayishi, moliyaviy barqarorlikning oshishi va regulyatorlar ishonchining mustahkamlanishiga xizmat qilgan.

Shuningdek, milliy va xalqaro standartlar o'rtasidagi uyg'unlik darajasi yuqori ekanligi aniqlandi hamda banklarda IFRS va Basel III talablariga to'liq moslik saqlanib turishi qayd etildi. Ayniqsa, moliyaviy hisobotlarda likvidlik xavflarini aks ettirish IFRS 7 talablarida belgilangan qoidalarga to'liq javob beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib, tijorat banklari faoliyatida likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlari xalqaro standartlar va davlat regulyatsiyalari asosida samarali tashkil etilishi mumkinligini Hamkorbank ATB misolida ko'rish mumkin. Xalqaro Basel III standartlari asosida yuritilgan likvidlik boshqaruvining samaradorligi moliyaviy faoliyatning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Hamkorbank ATB misolida likvidlik risklarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni qo'llash va ichki nazorat tizimini kuchaytirish orqali likvidlik xavflarini minimal darajada saqlash mumkinligini ko'rish mumkin. LCR va NSFR koeffitsiyentlarining belgilangan darajalardan yuqorida bo'lishi bankda likvidlik pozitsiyasining mustahkam ekanligini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilgan:

1. Likvidlik boshqaruviga xalqaro standartlar talablarini to'liq joriy etish: Hamkorbank ATB va boshqa tijorat banklari Basel III tavsiyalarini to'liq qo'llashi, LCR va NSFR mezonlarini belgilangan darajada saqlash bo'yicha qat'iy nazorat o'rnatishi kerak. Buning uchun ichki reglamentlarni standartlar asosida qayta shakllantirish va doimiy ravishda yangilanayotgan talablarni joriy etish zarur.

2. Likvidlik monitoring tizimini yanada avtomatlashtirish: Zamonaviy AI va machine learning texnologiyalarini qo'llash orqali likvidlik xavflarini prognoz qilish, stress testingni avtomatlashtirish va regulyator hisobotlarini avtomatik tuzish imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

3. Raqamli monitoring platformalarini keng joriy etish: Barcha tijorat banklari likvidlik koeffitsiyentlarini real vaqt rejimida kuzatish, regulyator mezonlarini avtomatik tekshirish va xavflarni darhol signal berish orqali aniqlash uchun zamonaviy IT platformalarini joriy etishi zarur.

4. Ichki nazorat tizimini risk-based audit yondashuvi asosida kuchaytirish: Likvidlik xavflari bilan bog'liq sohalar alohida audit ko'nikmalarini rivojlantirish, likvidlik gaplarini tahlil qilish malakasini oshirish zarur.

5. Bank xodimlarining likvidlik boshqaruvi bo'yicha malakasini doimiy ravishda oshirish: Likvidlik boshqaruvi, xavflarni baholash va Basel III talablari bo'yicha muntazam treninglar o'tkazish kerak.

6. Moliyaviy hisobotlarda likvidlik xavflarini batafsil aks ettirish: IFRS 7 talablariga muvofiq, moliyaviy xavflarni yanada to'liq yoritish uchun moliyaviy hisobotlarda likvidlik jadvallari, xavf tasnifi va minimallashtirish mexanizmlarini batafsil aks ettirish zarur.

7. Makroiqtisodiy stresslarni nazorat qilishga tayyorlik: Banklarda makroiqtisodiy turbulensiya (valyuta kursi o'zgarishlari, bozor sharoiti yomonlashuvi, investorlar ishonchining pasayishi) sharoitida likvidlik xavflarini minimallashtirish uchun scenario-based stress testinglarni doimiy ravishda amalga oshirish zarur.

8. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Boshqa mamlakatlar banklari bilan international standing facilities va correspondent accountlarni rivojlantirish orqali likvidlik xavflarini minimallashtirish uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini kengaytirish kerak.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish orqali tijorat banklari likvidlik risklarini samarali boshqarishi, moliyaviy barqarorligini mustahkamlashi, regulyator talablariga to'liq moslikni ta'minlashi va investorlar ishonchini oshirishi mumkin bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlash uchun banklarda likvidlik boshqaruvinining samaradorligi strategik ahamiyatga ega bo'lib, ushbu tavsiyalarni amalga oshirish iqtisodiyot samaradorligi va raqamli transformatsiyani ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Berger Allen N., Bouwman Christa H.S. Bank Liquidity Creation and Financial Crises. Journal of Financial Economics. – 2013. – Vol. 109. – P. 40-65.
2. Cornett Marcia M., McNutt James H., Strahan Philip E. Liquidity Risk Management and Credit Supply in the Financial Crisis. Journal of Financial Economics. – 2011. – Vol. 101. – P. 297-312.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International Regulatory Framework for Banks. – Basel: BIS, 2010. – 78 p.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Liquidity Coverage Ratio and Net Stable Funding Ratio. – Basel: BIS, 2013. – 45 p.
5. International Accounting Standards Board. IAS 1 Presentation of Financial Statements. London: IASB, 2018. – 52 p.
6. International Accounting Standards Board. IAS 9 Financial Instruments. London: IASB, 2018. – 87 p.
7. International Accounting Standards Board. IFRS 7 Financial Instruments: Disclosures. London: IASB, 2018. – 34 p.
8. A. Aripov. Tijorat banklari moliyaviy boshqaruvinining asoslari. — Toshkent: Moliya, 2021. — 256 p.
9. S. Turaev. Likvidlik risklari va banklarda ularni boshqarish. — Toshkent: Iqtisod, 2022. — 198 p.
10. V. Isroilov. Banklarda moliyaviy hisobotlari tayyorlash. — Toshkent: O'zbekiston, 2020. — 178 p.
11. O'zbekiston Markaziy Bankining regulyatsiyalari. Likvidlik boshqaruviga oid talablar. — Toshkent, 2023.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni // URL: <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>
13. International Federation of Accountants. International Standards on Auditing (ISA). New York: IFAC, 2023. — 387 p.
14. Hamkorbank ATB. Moliyaviy hisobot va audit materiallar. — Toshkent, 2024.
15. Hamkorbank ATB. Likvidlik monitoring tizimi hujjatlari. — Toshkent, 2024.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

3-Maxsus son. Bakalavr talabalarining maqolalari to'plami

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
